

**KAPRONCZAY KÁROLY:
MAYER KOLOS FERENC (1899–1988)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

1899. július 6-án született Egerben Mayer Kolos Ferenc orvostörténész, az 1927-ben megjelent 'Az orvostudomány története' című orvostörténeti összefoglalás szerzője,² a tudós bibliográfus és a Magyar Orvostörténelmi Társaság Mayer Kolos Ferenc Alapítványának tevője. A mai magyar orvostörténész társadalom az 1980-as évek derekán ismerte meg, zárta szívébe a messzi földre szakadt, sokak által már halottnak hitt idős orvostörténészt, aki fiatalon a hazai orvostörténetírás nagy nemzedékéhez kötődött. 1988-ban A Magyar orvostörténelmi Társaság és a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár közreműködésével ismét napvilágot látott az eredetileg 1927-ben kinyomtatott munka, amit ekkor a 20. század orvostudományának összefoglalásával egészített ki a szerző. A Magyar Orvostörténelmi Társaság Weszprémi- és Zsámboky Emlékérmekekkel tüntette ki és tiszteletbeli tagjává választotta. Mayer Kolos Ferenc 1983-ban alapítványt tett a fiatal kutatók külföldi utazását célzó pályázatok támogatására, amelyet kétévente ítélnek oda.

Mayer Kolos Ferenc tanulmányait az egri Lyceum iskolájában kezdte, majd 1908-tól a ciszterciták helyi gimnáziumában folytatta. Ezekről az évektől az 1988-ban megjelent könyvének zárszavában így emlékezik meg:

„...Azzal az elhatározással kezdtem bele tanulmányaimba, hogy majd én is ciszterci tanár leszek... Jó tanulóként szabadidőmet a négy templomban töltöttem mint ministráns, és megkíséreltem néhány nyelvet elsajátítani. Olaszul a szervita szerzetesektől, latinul az iskolában tanultam, de emellett francia, német és angol órákat vettem... A 6. gimnáziumi osztály elvégzése után benyújtottam pályázatomat a novíciusi felvételle. A felvétel azt jelentette, hogy egy esztendő távol kellett töltenem otthonomtól. Zircra, a ciszterci rend nagy apátságába kerültem, ahol kb. 200 fiatal készült fel a pályára. Egy esztendő múlva visszamehettem Egerbe, befejezhetem a gimnázium 7. és 8. osztályát. Innen mentem az egyetemre teológiát tanulni. Már a novíciusi év alatt különösen a latin nyelv érdekelt, aminek elsajátítására Békefi Remig apát úr több lehetőséget adott nekem... Érettségi vizsga letétele után megkértem Békefi apát urat, hogy engedélyezze tanulmányaimat az innsbrucki főiskolán. Itt a jezsuita kollégiumban laktunk, soknemzetiségű társaimmal mély barátságot kötöttünk. Három szemesztert töltöttem (1918-ban és 1919-ben) itt, legkedvesebb tanárom dr. Donáth volt. Filozófián kívül keleti nyelveket, arabot és hébert tanultam. Innsbruckban a tanítás latinul folyt, bár néhány tárgyat németül is előadtak. Itt fejlesztettem nyelvtudásomat: gróf Ledochowski barátomtól megtanultam lengyelül, majd – mint a diákkórus vezetője – Prágába küldtek gregorián zenét tanulni. Itt megtanultam a cseh nyelvet, fordítottam is cseh nyelvből, sőt a híres Emmaus kolostor könyvtárában talákoztam először orosz nyelvű könyvekkel, ami felkeltette a nyelv iránti érdeklődésemet.”

A szerzetesi élet reményét és tudatos felkészülését félbeszakította az első világháború befejezését követő forradalmi időszak: Innsbruckból haza kellett térni, itthon a forradalmi

változások, az ország darabokra hullásának hangulata, a kommunista fordulat: mindez arra az elhatározásra készítette, hogy elhagyja a ciszterci rendet és beiratkozzon az orvosi karra. „A lélek orvosából a test orvosává” akart lenni, amint előbb idézett életírásában kiemelte.

Orvosi tanulmányait mindvégig a pesti egyetem orvosi karán végezte, miközben Nékám Lajos bőrgyógyász professzor középiskolás gyermekeinek lett a nevelője. Megélhetése szempontjából lényeges volt a tisztség, hiszen idős szülei támogatására csak korlátozott mértékben számíthatott. Ezekben az években zenészként és templomi orgonistaként is ténykedett. Az egyetemen csakhamar híre ment különös nyelvtudásának, így rendszeresen megkérték tudományos tanulmányok német, francia, olasz, angol nyelvekre való fordítására. Ekkor fordult figyelme az orvostörténelem felé, nemcsak hallgatója lett Győry Tibor előadásainak, hanem maga is publikált kisebb orvostörténeti tanulmányokat az Orvosi Hetilap, a Gyógyszerészet és a Magyar Kultúra hasábjain. Ezek az orvostörténeti stúdiumok vezették arra az elhatározásra, hogy megírja 'Az orvostudomány története' című könyvét, amelyhez hasonló munka még nem jelent meg magyar nyelven. E könyve 1927-ben jelent meg és ekkor már két éve megkapta orvosi oklevelét is. Kezdetben Buday Kálmán Kórbonctani Intézetében, az urológiai Klinikán és az Uzsoki utcai kórházban dolgozott először kórboncnokként, majd pedig a laboratórium orvosaként. Végleges kinevezést is az Uzsoki utcai kórházban kapott. Könyvének kiadása után Klebelsberg Kunó oktatásügyi miniszter nemcsak gratulált munkájához, hanem három hónapos ösztöndíjat is biztosított számára a lipcei Orvostörténeti Intézetben, Sudhoff professzor irányítása alatt. Drezdában előadás tartására kérték fel, majd részállást kapott a budapesti Közegészségügyi Múzeumban. A Német orvostörténeti Társaság 1929-ben, Budapesten rendezett kongresszusán is előadott. Siegerist és az amerikai Fielding Garrison ajánlásával magántanári kérelmet nyújtott be a pesti egyetem orvosi karára az orvostörténelem tárgyköréből, amit elutasítottak, elsősorban igen fiatal életkorát kifogásolták.³

A kudarc lehangolta, az orvosi részfoglalkozásokból nem tudott megélni, a gazdasági válság éveiben kinevezett állásra esélye sem volt, így elhatározta, hogy külföldön keres magának munkát. Előbb Közép-Afrikába, majd Egyiptomba pályázott, végül egy merész gondolattól vezérelve Herbert Hoover amerikai elnöknek írt, letelepedést és munkalehetőséget kérve az Egyesült Államokban. Két hét múlva megkapta a beutazási vízumot és a letelepedési engedélyt, így 1930 őszén Triesztben egy Amerikába tartó hajóra szállt.

Hoover elnök engedélye sok adminisztratív nehézségtől mentette meg, elkerülte a bevándorlók hosszú várakozási idejét. Előbb – Hollós József segítségével – egy laboratóriumban dolgozott, majd Brooklyn városi hatóságánál bakteriológiai laboratóriumba került. A Columbia egyetemen nosztrifikáltatta budapesti diplomáját. 1931 őszén a hadsereg kezelésében álló Orvosi Könyvtárba hívták, elsősorban hatalmas nyelvtudását kívánták igénybe venni. Erről így ír életrajzában:

„...ebben az időben levelet kaptam Percy M. Ashburn ezredestől, aki a hadsereg kezelésében lévő Orvosi Könyvtárba hívtott és felajánlotta az Index Catalogue szerkesztését. Az Index Catalogue 1880 óta a világ orvosi irodalmát dolgozta fel, a szakcsoportokat ábécérendben közölte, de minden orvosi szakterületnek és tárgykörnek tízévente külön összefoglaló kötetet állítottak össze, ügyelve a címre és az utalásokra is. Én a harmadik évtizednek összefoglalásával kezdtem meg szerkesztői munkámat és indítottam el a negyedik sorozatot, kezdtem az A-betűvel, befejeztem az M-mel... 1932 februárjában felesküdttem az Egyesült Államok hadseregére. Ki gondolta volna, hogy 44 évig szolgállok itt, egészen nyugdíjazásomig... Az Index Catalogue szerkesztése megkívánta, hogy a világ minden tájáról érkező folyóiratokat átböngésszem, megjelölve azokat a cikkeket és közleményeket, amelyekben eredeti megfigyeléseket láttam. Ezekről a gépirók egy egydolláros nagyságú kártyát készítettek, majd ezeket szakoztam, amely alapján besorolták őket a katalógusba. Ebből készült aztán a nyomtatott kötet. Naponta kb. ezer kártyát készítettek, ami évi 250 ezer darabot jelentetett.

Az orvosi ismeretek gyorsabb terjesztése érdekében két magánvállalkozásba kezdtem: az egyik a »Doctors Digest Service« (az orvosi irodalmi szolgálat), a másik is hasonló, az orr-, fül- gégegyógyászat folyóirata volt. Mindkettő mimeográfion jelent meg...”

Az orvostörténelemtől sem szakadt el: az 1930-as évektől gyűjtötte a 16. századtól kezdődően az orvosokról és természettudósokról szóló műveket, szakbibliográfiát szerkesztett, amely munka sajnos a II. világháború kitörése miatt félbemaradt és nem jelent meg.

A washingtoni Orvosi Könyvtár orvostörténeti gyűjteményének kialakítása is az ő nevéhez fűződik: 1940-ben vásárolta meg az első arab orvosi kéziratokat, köztük Ibn Roshd kéziratának 1904-ben készült másolatát, de megszerezte a jeles Meyerhof szemészettörténeti gyűjteményét is. Tervei – mint már említettük – a II. világháború miatt félbeszakadtak, ő maga is bekapcsolódott a katonai orvosi munkába: kezdetben a tartalékos tiszti tanfolyamokon tartott – gyakran visszapillantó orvostörténeti témájú – előadásokat. A koreai háború idején – már alezredesi rangban – szolgált a hadszíntéren is. Erről életírásában így emlékezett meg:

„...Az amerikai katonák között súlyos betegség dúlt, pusztította el a katonák ezreit. Az amerikai lakosság abban a hitben élt, hogy az ellenség valamilyen kórokozót szórt szét, ennek következtében – belélegzéssel – fertőződtek meg. Ebben az időkből akadt a kezembe egy »pamflet«, amelyben az orosz és japán katonai orvosok leírtak egy mandzsúriai betegséget, az »epidémiás haemorrhagiás lázat«, amelyben számos fiatal katona halt meg. Itt nem ember okozta az ártalmat, hanem fertőző betegség állt fenn. Készítettem egy másolatot a katonai orvosi központjainknak Koreába. Úgy véltem, hogy ez az első eset az orvosi szakirodalomban, amikor az orvos szakismerete és nyelvtudása tudott irányt adni az orvosi kutatásoknak.”

Ekkor jelentette meg a genetika történetét, amelynek átdolgozott kiadása az Orvostörténeti Közlemények sorozatának egyik Supplementum köteteként is kinyomtatásra került.⁴ 1954-ben lejárt szerződése az Orvosi Könyvtárban, azután a Pentagon orvosi munkatársaként a polgári alkalmazottak rendelőjét vezette, majd letéve a röntgendiagnosztikai szakvizsgát, a radiológiai részleg vezetője is lett.

„Pályafutásom utolsó húsz esztendejében a Pentagon igénybe vette nyelvismeretemet. A különböző részlegekben hatalmas idegen nyelvű sajtó- és dokumentációs anyag halmozódott fel, nem beszélve a feldolgozásra váró levelekről és jelentkezésekről... Se szeri, se száma nem volt az érdekes olvasni és fordítanivalóknak. Fordítottam cseh, szlovák, magyar kézikönyveket, svéd, norvég, izlandi jelentéseket, albán, dán, török, portugál, holland, olasz, spanyol, román orvosi közleményeket, szinte az összes európai nyelvből szakmai cikkeket, de még indonéz nyelvű leveleket is. Életem ezen szakasza 1954 és 1974 közé esett...”

Ezután végleg nyugdíjba vonult, bár többször is meghosszabbították szerződését, nem tudták pótolni páratlan nyelvtudását.

Hosszú évtizedek után, 1970-ben járt először Magyarországon: a párizsi Nemzetközi Genetikai Kongresszus után tett látogatást szülőföldjén, az újabbra csak 1983-ban került sor.

„Magyarországra újból csak 1983-ban látogattam, amikor Budapesten tartották a világon élő magyar orvosok első hazai találkozóját. Előadást jelentettem be, amelynek címe 'Ötven év az Egyesült Államok szolgálatában' volt. A hallgatóság jóval fiatalabb volt nálam és megdöbbent, hogy előadásom megkezdésekor felismertek, tudták és ismerték orvostörténeti munkáimat. Másnap meghívtak a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltárba. Felkereshettem az intézet épületeit, beírhattam a nevemet az általam szerkesztett Index Catalogue egyik kötetébe, olyanba, amelyet ma már csak könyvtárakban lehet megtalálni. A Magyar Orvostörténelmi Társág Wessprémi István Emlékéremmel tüntetett ki...”

Életírásában egy dolgot szerényen „elhallgatott”: amikor 1983-ban hazatért Washingtonba, még a repülőtérről menve megállt a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum épülete előtt és százezer forintot hagyott a portán, hogy „valamit vegyenek” a könyvtárnak vagy a múzeumnak. Ez lett a Mayer Kolos Ferenc Alapítvány „alaptőkéje”, bár a letétbe helyezett pénzből akkor még nem lehetett alapítványt tenni. 1985-ben – amikor ismét Budapesten járt és átvehette a Wessprémi István Emlékéremet – az alaptőkét egymillió forintra emelte. Már nehezen mozgott, de mégis minden évben hazalátogatott, örömmel fordult meg a Semmelweis Múzeum, Könyvtár és Levéltár épületeiben, de 1987-ben hirtelen rosszul lett, mentőszolgálat kísérte haza Washingtonba. Még levélben értesített mindenkit, hogy állapota javult, újabb hazai látogatást tervezett, amikor 1988.

november 15-én elhunyt. Nagy álma, hogy megéri az ezredfordulót, nem teljesült: annyi terve és megvalósításra váró elképzelése volt, hogy – amint mondta – legalább addig kellene élnie.

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Az orvostörténész emlékezete Mayer Kolos Ferenc születésének évfordulóján. = Orvosi Hetilap, 2000. pp. 1880–1881.

² Mayer Kolos Ferenc: Az orvostudomány története. Orvosok és a kultúrtörténelem művelői részére. Előszóval ellátta Magyary-Kossa Gyula. Bp. 1927. XII, 286 p.

³ Mayer Kolos Ferenc nagyobb, még Magyarországon írt orvostörténeti publikációi a következők (– *a szerk. összeáll.*):

Mayer Kolos Ferenc: Régi balzsamozási eljárások. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 799–800.

Mayer Kolos Ferenc: Szakorvosok az ókorban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 820–822.

Mayer Kolos Ferenc: A gyógyszerzetan múltjából. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 847–849.

Mayer Kolos Ferenc: A vizeletvizsgálat diagnostikai jelentősége a középkorban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 889–890.

Mayer Kolos Ferenc: Mysticismus és theosophia az orvostudományban. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 912–914.

Mayer Kolos Ferenc: Orvosok és patikusok bűnei a XV. században. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 937–938.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvosok műveltsége és tekintélye a XII–XVI. században. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1012–1014.

Mayer Kolos Ferenc: A Magyar Nemzeti Múzeum Oribasius-codexe. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1040–1041.

Mayer Kolos Ferenc: A magyar chirurgus-céhekről. = Orvosi Hetilap, 1925. pp. 1118–1122.

Mayer Kolos Ferenc: Antiluetikus gyógyeljárások a syphilis felismerésének korából. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 42–47.

Mayer Kolos Ferenc: A budapesti Egyetemi Könyvtár néhány orvosi kódexéről. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 118–122.

Mayer Kolos Ferenc: A magyar orvosi oktatás kezdete. [Eger]. = Orvosi Hetilap, 1926. pp. 583–584.

Mayer Kolos Ferenc: Béldi Pál pestis elleni orvossága. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 509–511.

Mayer Kolos Ferenc: Egy XIV. századi kéziratos orvosi tankönyv. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 857–858.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvosi astrologiáról. = Orvosi Hetilap, 1927. pp. 913–915.

Mayer Kolos Ferenc: Középkori egészségügyi propaganda-mesék a lázról és a podagráról. = Orvosi Hetilap, 1928. pp. 372–373.

Mayer Kolos Ferenc: Kleopatra a nők betegségeiről. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 22–27.

Mayer Kolos Ferenc: Adatok a kuruzslás pszichológiájához. = Orvosi Hetilap, 1929. pp. 721–724.

Mayer Kolos Ferenc: Az orvostudomány fejlődése Japánban. = Gyógyászat, 1929. pp. 77–78, 96–99, 110–114.

Mayer Kolos Ferenc: Az egyén a középkori természettudomány megvilágításában. = Közegészségügyi Értesítő, 1929. pp. 141–147.

Mayer Kolos Ferenc: Stigma és orvostudomány. = Magyar Kultúra, 1930. pp. 31–38.

⁴ Mayer, Claudius F.: From Plato to Pope Paul. Pages from the history of population problems and utilization of human genetic knowledge throughout the ages. Bp., 1989. 84 p. (Orvostörténeti Közlemények Suppl. 17.)